

CRKVENI ARHIVI I POVIJEST NAŠEG POMORSTVA

Pri prikupljanju građe za povijest našeg pomorstva — tokom više desetljeća što se bavim ovim radovima — bio sam prinuđen da se prvenstveno osvrnem na materijal, koji nam pružaju crkveni arhivi. To je i razumljivo, jer su do 1946. godine kada je stupio na snagu Zakon o matičnim knjigama i shodno tome propisi o organizaciji službe matičnih ureda, u mjestima gdje su postojale najniže teritorijalno-političke organizacije, a isto tako u organizaciji vjerskih administrativnih organa — da se poslužim ovim danas uobičajenim terminom, upravo župni uredi bili nosioci administrativnih evidencija kretanja, demografskih zbivanja stanovništva.

Posebnu važnost pri proučavanju pomorske prošlosti naših krajeva, upravo nam pružaju arhivi, evidencija i očevidnici koje su vodili župni uredi u gradovima, mjestima i župama, na samom području Hrvatskog primorja i Istre. U svojem radu na prikupljanju podataka o demografskom kretanju naših pomoraca, upravo matične knjige rođenih, vjenčanih i mrtvih, te očevidnici koji se uobičajeno nazivaju »Status animarum« u ovom radu pružaju dragocjene podatke. Stoga u jednoj analizi, zapravo informaciji čija mi je izrada ponuđena, da je iznesem na ovom časnom skupu, pokušat ću dati presjek upravo demografskog kretanja jednog staleža koji je u našim primorskim krajevima istaknut, jer se ovdje pomorsko zvanje prenosi iz koljena na koljeno, jer su, mogu istaći, upravo župnici senjsko-modruške, te tršćansko-koparske biskupije u mnogim slučajevima ne samo usko bili povezani sa vjernicima iz svojih župa, već su i sami potjecali iz pomorskih obitelji; pa, da ne spominjem lično ovdje živuće svećenike, možda je upravo vrijedno istaknuti da je tršćanski biskup dr. Andrija Šterk bio sin pomorca i brat dvaju pomorskih kapetana, da je župnik Anton Burmašević iz Kostrene sv. Barbare pred stotinu godina bio animator pokretanja i voditelj Bratovštine pomoraca u župi sv. Barbare u Kostreni, koja je osim vjerskih interesa, upravo vodila humanitarnu i socijalnu brigu za župljane iz staleža pomoraca.

Bez obzira na ovaj uvod, koji mislim da je bilo potrebno iznijeti, kako bi se istaknula povezanost župnika sa pomorskim staležom u svojim župama, treba se osvrnuti na same crkvene arhive.

Naime, osim dužnosti vođenja matica rođenih, vjenčanih i umrlih, koje su — kako je to poznato iz administrativnog crkvenog prava — župnici bili zaduženi sve do danas voditi iz pastoralnih razloga, župni uredi bili su do prije stupanja na snagu Zakona o matičnim knjigama

organi, kojima je državna vlast priznavala u administrativnom postupku evidenciju demografskog kretanja i izvjesno pravo javnosti. Osim evidencije rođenih, vjenčanih i umrlih na području jednog župnog ureda, naročito je dužnost župnih ureda bila da u ispomaganju poslovanja državnih organa (političkih ureda, gradskih općina i sudova) pružaju po principu javnosti knjiga koje vode, ovim organima svu potrebnu evidenciju o stanju obitelji na području župnih ureda; tako obiteljske izvjesnice dokazna su sredstva oslobađanja pomoraca od služenja u vojsci (a tada, poznato je, da je služenje u vojsci iznosilo punih deset godina), a isto tako župni uredi pružaju fondu Pomorske uboške zaklade podatke o obitelji pomoraca, kako bi mogli dobiti potporu poznatu kod nas inače pod nazivom »penzija svetog Mikule«.

Pregledavajući matične knjige mrtvih koje su se vodile pri župnim uredima na području od Kraljevice, Bakra, Kostrene sv. Barbare, Kostrene sv. Lucije, Drage, Trsata, zatim Voloskog i Lovrana — dakle područja koje je karakteristično po orijentaciji stanovnika prema moru, zapazio sam izvjesne zanimljive pojave koje su mogle pripomoći u tom radu; matične knjige vodile su se prema propisima i uputama biskupskog ordinarijata, no ovisile su o afinitetu same osobe župnika ili kapelana koji ih je vodio. Mnoge, naglašavam mnoge, pružaju veoma dobre podatke ne samo što se tiče ličnosti umrlog pomorca, već o njegovim kvalifikacijama, zatim podatke o roditeljima, o supruzi, točnim datumima rođenja, uzrocima smrti nažalost, promjenom župnika moglo se naići doduše rijetko, ali ipak na izvjesne površnosti, srećom u malom broju župa u vođenju matičnih knjiga, tako da se moralo pri pronalaženju podataka o umrlim pomorcima poslužiti ili novinskim vijestima ili potruditi se da se u samoj župi ovi podaci dopune iz evidencije »Status animarum«.

Kako su me u mojem radu naročito zanimali podaci o pomorcima to sam naročitu pažnju obraćao na evidentiranje zanimanja, kvalifikacije. Bilo je rijetkih slučajeva da se kao zanimanje navodi ili »posjednik«, »possidens«, mislim da je takvo navođenje zanimanja ovisilo o položaju kojeg je pomorac zauzimaao u društvenom i kulturnom radu u samoj župi. Zanimljivo je da se redovno susreće kao naziv zanimanja »nauta«, »mornar«, u ranijim vremenima za kvalificiranog kapetana duge plovidbe ili kapetana trgovačke mornarice već prema pomorsko-pravnoj terminologiji koja se susreće u tadašnjem pomorskom zakonodavstvu nije rijetko da zapažamo kao kvalifikaciju naziv »nauclerus«, pa čak i »navarcha« uz druga zvanja »scriba« i »capitaneus navalis« ili na hrvatskom jeziku »pomorski pisar« i »kapitan«. Čak se susreću u nekim župama i »zanimanja« za supruge pomoraca kao na pr. »kapitanovica« i čak »principalovica«. No takvi nazivi kod supruga i udovica odražaj su prilika pomorskog izražaja dotičnog mjesta.

Veoma vrijedne podatke u evidenciji umrlih pomoraca pruža posebna rubrika »Mortui extra Parochiam«, koja se u mnogim župama vodila na koncu kalendarske godine. U ovoj rubrici, koja katkada ne donosi samo podatke o umrlima u dotičnoj kalendarskoj godini, već i iz ranijih godina, važan je element kako se došlo do tih podataka, kakav je

postupak bio pokrenut da je došlo do naknadnog upisivanja podataka.

Naime, podatke o umrlim pomorcima župni uredi dobivaju ili od same lučke kapetanije, Pomorske vlade, konzulata ili nakon provedenog postupka proglašenja pomorca umrlim od nadležnog suda bilo da se te podatke dobivalo direktno od suda ili putem biskupskog ordinarijata.

U nizu tih upisa vrijedan je tako pomena slučaj bakarskog pomorca Srečka Starčića, mladića od 16 godina, koji je 1874. godine bio ukrčan na bakarskom briku »Teresa K.«, a kojeg su valovi odnijeli sa broda u Jonskom moru 17. studenog 1874. godine. — Upis njegove smrti evidentiran je pri kraju 1875. godine sa tipičnom naznakom smrti na hrvatskom jeziku »morski valovi potopiše«. — Međutim u rubrici primjedbe unijeta je kompletna klauzula sa pozivom na broj urudžbenog zapisnika župnog ureda, iz koje proizlazi da je ona evidentirana tek deset godina kasnije. Zbog zanimljivosti stilizacije donosim je kako je upisana: »Kr. lučki ured u Bakru 17. ožujka 1884. br. 125 uslied izvješća c. k. konzularne agencije a. — u. u Taranto od 5. siečnja 1875. i c. kr. konzulata a. — u. Bari od 10. siečnja 1875. br. 61 i prijave kr. pomorske Vlade na Rieci od 4. ožujka 1875. br. 538 javlja župnom uredu u Bakru. Vidi br. 100/84.«

Međutim iz matične knjige umrlih proizlazi da je ovaj upis bio povezan sa smrću njegovog oca također Srečka Starčića, koji je umro 1. lipnja 1874. u Bahiji od žute groznice. Pri upisu smrti oca dodana je klauzula »upis proveden 1884. temljem izvješća a. — u. konzulata u Bahii od 24. srpnja 1874. broj 250«.

Pregledom arhive Lučke kapetanije u Bakru vidi se da je dopisom broj 125 od 11. ožujka 1884. pisanom na hrvatskom jeziku »Slavnom župnom uredu u Bakru« župni ured bio obaviješten o smrti i oca i sina uz napomenu da se ima »čast priobćiti tom častnom Župnom Uredu pomenuti događaji uredovanja radi«.

Ovako bi se moglo nanizati mnogo izvoda iz arhiva ne samo bakarskog župnog ureda, već i ostalih primorskih župnih ureda, koji na taj način pružaju mnogo materijala za proučavanje pomorske prošlosti upravo malih mjesta i naselja koja su kroz generacije svojeg stanovništva bila orijentirana prema pomorskim zvanjima.

Posebno ostaje otvoreno pitanje evidencije u župnim arhivima današnje slika ex-voto za župne crkve, kapele posvećene sv. Nikoli zaštitniku pomoraca, Majci Božjoj, votivnim crkvama i kapelama koje su bile podignute prinosima pomoraca. Vjerujem da bogati fundus slika ex-voto votivnih kapela i crkava u Rovinju, Šijani, Brseču, na Trsatu, u Senju, Jablancu, zatim na Cresu i u Lošinju ima podataka o donatorima i opisu događaja u samim župnim arhivima. Nažalost, ovom poslu nisam uspio do sada prići.

Kada bi se stoga i trebalo reasumirati poslove koje su župni uredi vršili i obavljali u odnosu na pomorska zvanja stanovništva, trebalo bi istaći da ona nisu bila da tako kažem administrativno jednostrana i jednostavna, već da pružaju obilje heterogenosti administrativnog poslovanja počam od izdavanja izvoda iz matičnih knjiga krštenih, radi ishodađenja moreplovnice, dozvole političkih vlasti da se molitelj može ukrcati

na brodove, evidencije upisivanja sudbine pomoraca koji su u vršenju svoje dužnosti posijali svoje kosti u svim morima svijeta, do obiteljskih izvjesnica i potvrda o siromašnom stanju za ishođenje penzije svetog Mikule.

Smatram stoga pri kraju da istaknem osnovnu misao koju sam uvodno napomenuo, a ta je da upravo crkveni arhivi dijela Hrvatskog primorja i istarske obale — koji su krajevi i danas orijentirani pomorskim zvanjima — pružaju mnogo materijala za proučavanje pomorske prošlosti.

Radojica F. Barbalić